

307

Innelåst

Om konsekvenser av isolasjon, fra samtaler mellom Røde Kors frivillige og innsatte i norske fengsler.

RAPPORT 2020

 Røde Kors

Forord	3
1 Oppsummering	4
2 Norske fengsler og isolasjon	5
3 Erfaringer fra frivillige i Røde Kors	7
3.1 Helseskadelig isolasjon	7
3.2 Mister troen på livet utenfor murene	8
3.3 Mangler i aktivitetstilbud og bemanning	8
3.4 Den avgjørende menneskelige kontakten	11
4 Anbefalinger	12
5 Røde Kors' arbeid med mennesker i fengsel	14
6 Om undersøkelsen	15

Kari Raunedokken er en av mange Røde Kors frivillige som besøker innsatte i fengsel.
Foto: Rebecca Jafari/Røde Kors

Et spørsmål om menneskeverd

Innsatsen til Røde Kors' frivillige over hele verden kan oppsummeres med ett ord: Menneskemøter. Vår bevegelses formål er å hindre og lindre nød. Den humanitære innsatsen gjennomføres i direkte møte med mennesker i alle livsfaser og med alle typer utfordringer. I denne rapporten har vi for første gang samlet erfaringene til Røde Kors' frivillige visitorer som uke etter uke besøker innsatte i norske fengsler. Deres vitnesbyrd gir et dramatisk innblikk i den norske fengselsvirkeligheten. De gir sin versjon av det som allerede har fått sterk kritikk fra blant annet FNs torturkomité, Europarådets torturkomité og Sivilombudsmannen: Den utstrakte bruken av isolasjon i norske fengsler.

«Den beste medisin for et menneske er et annet menneske», sa i sin tid Jens Meinich som grunnla Røde Kors' Besøktjeneste. Motsatt kan vi da tenke oss hva som skjer når vi blir avskåret fra å ha kontakt med andre mennesker. Det skader oss. En av visitorene som har bidratt til denne rapporten uttrykker det slik: *«Min vurdering er at det å bruke isolasjon ikke er en god måte å forberede innsatte på å møte samfunnet utenfor fengselet. I tillegg er det for meg åpenbart at dette svekker de innsattes helse [...]»*

Det er en medmenneskelig observasjon som stemmer overens med forskningsfunn. Isolasjon kan gi alvorlige helseskader etter bare noen dager. Blant skadevirkningene er konsentrasjonsvansker, hallusinasjoner, angst, depresjoner, sløvheter og passivitet, selvmordstanker, aggressiv adferd og selvskading. Dette er konsekvenser våre frivillige ser på nært hold når de besøker de innsatte.

Det har tidligere blitt avdekket at isolasjon gjør at syke mennesker som burde fått behandling, ikke blir oppdaget. Mennesker som trenger behandling, blir altså i stedet satt i isolasjon som etter all sannsynlighet bare er egnet til å gjøre dem sykere. Det er særlig opprørende at den utstrakte bruken av isolasjon i norske fengsler ofte skjer ulovlig, rett og slett som et resultat av for dårlig bemanning.

Norge mangler oversikt over hvor utbredt bruken av isolasjon i fengslene er. Det er et problem i seg selv. Mangel på lovverk og regler, er en annen utfordring som må løses. Norge følger ikke engang de menneskerettslige minstestandardene for hvor mye menneskelig kontakt

de innsatte må ha med andre daglig. Det er avdekket at noen ikke har mer enn to minutter kontakt med andre mennesker i løpet av en dag. Det er nesten ikke til å tro at dette skjer i Norge i moderne tid.

Skadene som kommer av å sitte i isolasjon kan dempes når det kommer besøk utenfra. Gjennom samtaler og samvær bidrar om lag 500 frivillige Røde Kors-visitorer til å lette soningsforholdene til de innsatte hvert år. Mange av dem de møter har ingen andre som besøker dem. Mange har heller ingen å snakke med i fengselet. Våre frivilliges innsats fyller et gap i samfunnet.

Det store flertallet av innsatte i norske fengsler sitter ikke på ubestemt tid, før eller siden skal de tilbake til samfunnet. Det er i vår alles interesse at de får mulighet til å klare seg best mulig. Slik praksisen er i norske fengsler i dag, er det grunn til å spørre om kriminalomsorgen er rustet til, og greier å levere, et tilbud til innsatte som gjør dem klare til å vende tilbake til samfunnet.

Utstrakt og ulovlig bruk av isolasjon i norske fengsler har fått pågå altfor lenge. Det er et spørsmål om menneskeverd at norske myndigheter kommer denne praksisen til livs.

Bernt G. Apeland
Generalsekretær i
Norges Røde Kors

Oppsummering

Hver eneste dag er mange innsatte i norske fengsler isolert. Isolasjon kan være skadelig, og norske myndigheter har i årevis blitt kritisert for at innsatte blir isolert for mye. Likevel fortsetter praksisen.

I denne rapporten har Røde Kors samlet innsikt fra frivillige som besøker innsatte i norske fengsler. Røde Kors-bevegelsen har over 140 års erfaring med å gjennomføre besøk i fengsel. I Norge har frivillige fra Røde Kors vært til stede i fengslene siden 1960 gjennom visitortjenesten, og Røde Kors er den eneste nøytrale, humanitære organisasjonen som besøker innsatte i fengsler både i varetekt og under straffegjennomføring. Frivillige visitorer er til stede i alle norske fengsler, og ingen har tidligere benyttet dem som kilde for å øke kunnskapen om årsaker til og konsekvenser av isolasjonsbruk.

Informasjonen i rapporten er innhentet gjennom åpne spørsmål hvor frivillige visitorer i Røde Kors ble bedt om å dele sine erfaringer, svarene er så sortert etter tema som innspillene berører. Ved å stille åpne spørsmål gis rike beskrivelser av menneskemøtene i fengsel. Undersøkelsen gir ikke alene grunnlag for å si noe om omfanget av isolasjon eller skader fra isolasjon, men satt i sammenheng med allerede tilgjengelig forskning bidrar den til å styrke kunnskapen om isolasjonsbruken i norske fengsler.

Kriminalomsorgens hovedoppdrag er samfunnsbeskyttelse. Dette skal gjøres gjennom blant annet rehabilitering og tilbakeføring til samfunnet, og ved å legge til rette for tilbud om behandling for psykiske lidelser og rusproblemer.¹ Innsikt fra de frivillige visitorene, kombinert med annen kunnskap, viser at isolasjon har en alvorlig helsemessig konsekvens, og kan føre til avmakt og manglende tro på fremtiden. Funnene i denne rapporten gjør oss usikre på om kriminalomsorgen er gitt gode nok rammer for å unngå unødvendig bruk av isolasjon, og om den kan levere et tilbud som ruster alle innsatte til et godt møte med samfunnet utenfor fengsel.

Hovedpoeng

- Isolasjonsbruken i norske fengsler er helse-skadelig. Isolasjon rammer ofte en gruppe innsatte som allerede er utsatt på grunn av dårlig helse, rusproblemer eller andre alvorlige utfordringer.
- Isolasjonsbruken i norske fengsler kan skade mulighetene for rehabilitering og god tilbakeføring til samfunnet.
- Lav bemanning i fengslene er en sentral del av grunnen til manglende aktivitetstilbud, og den høye bruken av isolasjon.
- Medmenneskelig kontakt og samtaler med en nøytral aktør utenfra fengselet bidrar til å forebygge isolasjon og dempe isolasjonsskader.

Røde Kors mener

- Norske fengsler må tilrettelegge for at innsatte i større grad får meningsfull menneskelig kontakt med innsatte, ansatte og eksterne aktører, både i form av fellesaktiviteter og én til én-kontakt.
- Det må settes av midler til å forhindre isolasjon av innsatte i norske fengsler. Et viktig tiltak er å sikre tilfredsstillende bemanning.
- Norsk lovgivning må være i tråd med anbefalte menneskerettslige minimumsstandarder om isolasjon. Lovgivningen bør inneholde en minimumsstandard for felleskap på 12 timer, og klare hjemler for bruk av isolasjon.
- De siste årene har det kommet en rekke viktige anbefalinger for å få ned bruken av isolasjon i norske fengsler.² Stortingspolitikkerne har en avgjørende rolle i å påse at anbefalingene følges opp.

Norske fengsler og isolasjon

Bruken av isolasjon i norske fengsler er utstrakt, selv etter tiår med sterk kritikk fra blant annet FNs torturkomité, Europarådets torturkomité og Sivilombudsmannen.³

Det er ca. 3 800 fengselsplasser i Norge i dag. De som sitter i fengsel er varetektsfengslet eller soner dom, og de kan være der i noen få uker eller i mange år. Det varierer hvor mange som sitter i fengsel til enhver tid, men i løpet av 2018 var det 7 248 nyinnsettelse i fengsel.⁴

Hva er isolasjon?

En person er isolert når han eller hun er innelåst på en celle store deler av dagen uten å ha meningsfull menneskelig kontakt. Isolasjon kan brukes av flere grunner, for eksempel at det er nødvendig på grunn av etterforskning eller som en reaksjon på den innsattes oppførsel. Det er en domstol eller fengselet som bestemmer om en person skal holdes isolert, og det må begrunnes i en kjennelse eller et vedtak. I mange tilfeller blir innsatte isolert uten en lovlig grunn, såkalt *de facto* isolasjon. Det kan skje fordi det ikke er nok betjenter på jobb i fengslet og innsatte derfor må holdes innelåst på cella, at det ikke finnes noe rom som kan brukes til fellesskap med andre, eller at den innsatte selv velger å være innelåst fordi han eller hun ikke føler seg trygg i fellesskap med andre i fengslet. Felles for denne typen isolasjon er at det ikke skrives et vedtak og at den innsatte dermed ikke har mulighet til å klage på isolasjonen.

Ingen vet hvor mye isolasjon som finner sted

Bruk av isolasjon og begrensninger i fellesskap foregår i stort omfang i norske fengsler, og anslagene som finnes er minimumsestimater. Informasjonen anslagene baseres på er ikke god nok, og det er problematisk at denne informasjonen fremdeles ikke eksisterer.⁵ Kriminalomsorgens oversikt er unøyaktig, men er de tallene som finnes. I løpet av 2018 ble det på tre ulike dager telt hvor mange innsatte som satt isolert i enkelte fengsler. I gjennomsnitt var 33 prosent, rundt 880 personer, innelåst på sin egen celle i 16 timer eller mer i løpet av et døgn, og av disse var over 200 innelåst på sine egne celler i mer enn 22 timer i løpet av et døgn. Et annet grovt eksempel er at en innsatt kun hadde to minutter med menneskelig kontakt i løpet av et døgn. Kriminalomsorgens egne tall viser også at det er en høy andel av isolasjonen som er *de facto*, altså ulovlig.⁶

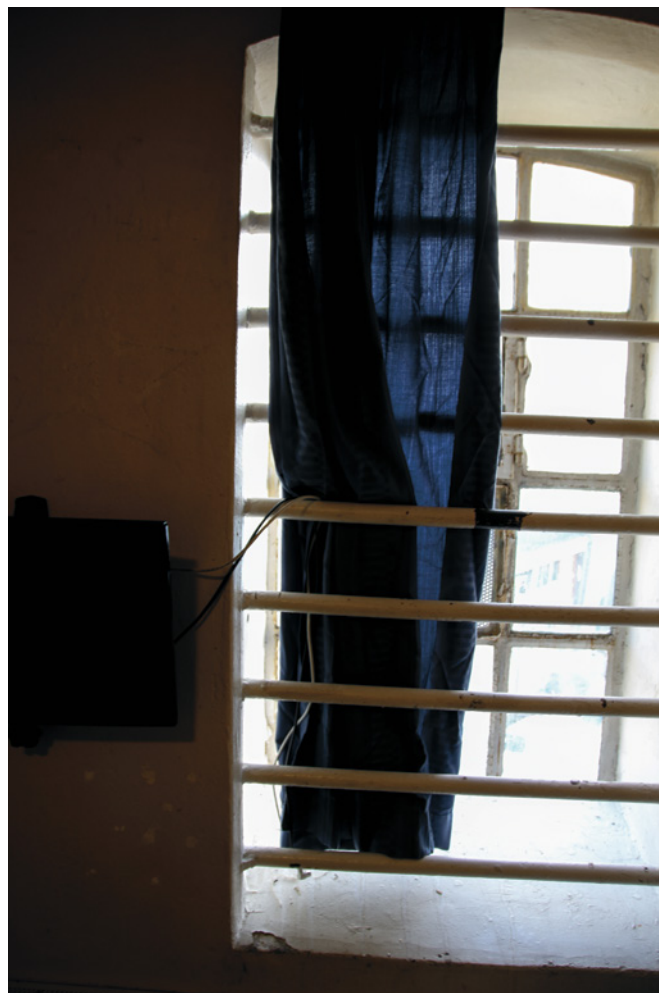

Foto: Sol Sigurjonsdottir/Røde Kors

Mangelfullt lovverk

Menneskerettighetene setter begrensninger for hvordan isolasjon kan brukes, og vi har eksempler fra Norge på at isolasjon har ført til menneskerettighetsbrudd.⁷ De menneskerettslige forpliktelsene Norge har krever at myndighetene forebygger noen former for isolasjon. I tillegg finnes det en rekke anbefalte menneskerettslige minstestandarder om isolasjon i fengsel som Norge ikke følger. Reglene om når personer kan isoleres, hvor lenge de kan isoleres og hva slags oppfølging som skal gis under isolasjon er ikke god nok. Vi har heller ikke gode regler for forebygging av situasjoner som kan føre til isolasjon. Den europeiske torturforebyggingskomiteen har for eksempel anbefalt at innsatte minimum bør tilbringe åtte timer utenfor cella hver dag. I Danmark og Sverige er minstestandarden på 12 timer. I Norge har vi ingen slike regler.

Sissel Bernhardt Knai, frivillig Røde Kors – visitor på besøk hos innsatt i Oslo fengsel.
Foto: Erik Norrud

Erfaringer fra frivillige i Røde Kors

Frivillige visitorer er til stede i alle fengslene i Norge. De er ikke eksperter på feltet, de er ikke ansatte i kriminalomsorgen, og de er ikke innsatte, og kan derfor gi et blikk utenfra som øker innsikten vi har om isolasjon i norske fengsler. Noen av dem som har delt sine erfaringer i denne rapporten har vært visitorer i 30 år, andre har kun hatt noen få besøk. Samtalene mellom menneskene varierer avhengig av hvem de er, hvilke interesser de har og kjemien i menneskemøtet. Hva velger du å snakke om hvis du sitter på innsiden av et fengsel og møter et menneske fra utsiden som besøker deg i kraft av å være frivillig for Røde Kors? Hvilket inntrykk sitter visitorene igjen med? Vi har bedt visitorene om å gi oss et innblikk i deres erfaringer. Dette er hva de har fortalt oss.

3.1 Helseskadelig isolasjon

Omtrent halvparten av de frivillige visitorene som har deltatt i undersøkelsen har hatt samtaler med innsatte som berører temaet isolasjon. Isolasjon blir beskrevet som belastende både psykisk og fysisk, og isolasjon kjennes på kroppen gjennom blant annet angst og tunge tanker. Det gjør noe med deg som menneske å ikke ha menneskelig kontakt. En frivillig visitor setter ord på det slik, «*Ja, vi har snakket om hvordan det føles å bli innelåst på ei lita celle – klaustrofobi, depresjon, angst.*» En annen frivillig visitor beskriver konsekvensene av isolasjon som «*Ikke bra for mental helse. Den er ofte dårlig fra før.*»

Helsedirektoratet slår fast at negative helseeffekter kan oppstå etter bare dager i isolasjon, og helserisikoen stiger for hver dag.⁸

Skadevirkningene av isolasjon er veldokumenterte, og isolasjon kan ha skadelige helsevirkninger på både kort og lang sikt. Også når isolasjon er selvpålagt kan den være skadelig. Noen av skadevirkninger ved bruk av isolasjon er konsentrasjonsvansker, hallusinasjoner, angst, depresjoner, sløvheter og passivitet, selvmordstanker, aggressiv adferd og selvskading.⁹ Visitorene oppfatter at isolasjon kan være ekstra belastende hvis den innsatte allerede har utfordringer med rus eller helse, noe svært mange innsatte har.

«Flere jeg har besøkt har problemer knyttet til fysisk og psykisk helse i tillegg til rusproblemer. Mine erfaringer tyder på at relevant behandling er umulig å gi [i fengselet], og at isolasjon generelt bidrar til en forverring av helsetilstanden.»

Frivillig visitor i fengsel

En annen visitor uttrykker det slik «*Ofte er det psykisk ustabile som har avreagert og blitt isolert. Som om det hjelper. [...]*». Ifølge Kompetansesenter for sikkerhets-, fengsels- og rettspsykiatri ved Helseregion Sørøst har kun åtte prosent av innsatte i norske fengsler ingen tegn på psykisk sykdom.¹⁰ Majoriteten av innsatte i norske fengsler har altså større eller mindre psykiske utfordringer. Et flertall av innsatte hadde brukt narkotika i året før de ble innsatt, og det store flertallet av innsatte har levekårsproblemer på ett eller flere områder.¹¹ Risikoen for at allerede syke personer blir enda sykere er derfor stor.

Tilgang til helsehjelp

Tilgang til relevant helsehjelp er også et område som tas opp av visitorene. De frivillige visitorene viser en usikkerhet rundt hvorvidt de som trenger helsehjelp får god og riktig behandling.

«Problemet er dessverre også at flere av de som sitter i fengsel og også havner på isolasjon, burde vært under behandling, og ikke vært fengslet i det hele tatt. Isolasjon er en nødløsning som er en dårlig måte å løse problemer på når kunnskapen, eller ressursene ikke strekker til.»

Frivillig visitor i fengsel

Også Sivilombudsmannen tar opp at helsehjelp kan være utfordrende å få tilgang til for innsatte. Det å bli utsatt for isolasjon kan senere bidra til selvisolasjon, som igjen kan gjøre det vanskeligere å få helsehjelp.¹²

3.2

Mister troen på livet utenfor murene

«Flere av dem har stilt spørsmål ved det at de faktisk skal ut en dag og fungere sammen med andre, og da opplever de at det å bli isolert er dårlig «rehabilitering» for å mestre livet på utsiden. Noen har gitt uttrykk for at isolasjonen fører til at de mister fullstendig troen på seg selv.»

– Frivillig visitor i fengsel

Gjennom sine erfaringer fra samtaler med innsatte varsler visitorene om at isolasjon kan skape større avstand til samfunnet man skal tilbake til. En visitor sier det slik, «*Min vurdering er at det å bruke isolasjon ikke er en god måte å forberede innsatte på å møte samfunnet utenfor fengselet. I tillegg er det for meg åpenbart at dette svekker de innsattes helse [...].*» Isolasjonen oppleves å ha en negativ innvirkning som kan påvirke overgangen til samfunnet utenfor fengselet. En visitor sier det slik, «*[...] som behandling og rehabilitering er det meningsløst å bruke isolasjon. Har erfart at innsatte jeg har besøkt som har sittet isolert har utviklet både sinne og frustrasjon som de ikke viste i starten av soningen.*» De innsatte skal «ut i livet» igjen og må bli rustet for det gjennom menneskelig kontakt og samspill. Det å sitte isolert kan svekke troen på at det finnes en vei ut av egen situasjon, som kan føre til en tilstand av håpløshet hvor man mister troen på seg selv og livet utenfor murene.

«Jeg opplever det som veldig ødeleggende og en reaksjonsform som stor straff i straffen. Den «nuller ut» livet og hverdagen. Du blir fratatt muligheten til å være sosial, mulighetene til å hente impulser, diskutere, le, leke. Belastning som gir nedadgående spiral og økt fokus på egne bekymringer, crappy situasjon. Synes heller ikke den omvendte varianten – innsatte som frivillig vil isolere seg – er så mye bedre. Selv om dette i større grad er på eget initiativ, forteller det noe om «straff i straffen»... som ikke er intensjonen med soning.»

– Frivillig visitor i fengsel

Tilbakemeldingene visitorene gir rundt det at isolasjon kan påvirke fremtidshåp og mulighet til å komme i en bedre situasjon i fremtiden finner gjenklang i forskning som viser at mennesker må ha tro på at de selv kan påvirke sin egen situasjon. Uten tro på at egeninnsats har en betydning blir insentivet til å stå på videre når man møter utfordringer liten.¹³ Da er det lett å gi opp.

3.3

Mangler i aktivitetstilbud og bemanning

Aktivitetstilbud til innsatte kan både forebygge bruk av isolasjon ved at innsatte får et alternativ til å sitte på cella, og det kan forebygge skader fra isolasjon for de som faktisk sitter isolert. Innsattes aktivitetstilbud varierer fra fengsel til fengsel. Noen av visitorene gir tilbakemelding om at de opplever at tilbudet til de innsatte virker godt, mens andre opplever at det er et manglende tilbud. De frivillige visitorene som opplever mangler beskriver aktivitetstilbudet som begrenset, lite fleksibelt og at det er utfordringer med språk og tilgang til tolk. Det blir spesielt påvirket av bemanningssituasjonen under ferieavvikling og i helger.

«Det er nok veldig heftig hvor mye isolasjon det er i fengselet. Jeg [opplever at] tilbudene er ganske greie med tanke på jobb og studier. [Men] det er mange som ikke er med på grunn av manglende kapasitet og at ikke alle er veldig godt informert om muligheten å involvere seg i disse. [...] At det bare er en time om dagen de få komme seg ut av cellen er noe som nesten alle jeg har besøkt synes er urimelig lite. Å ikke bli «involvert» og delta i de mulighetene som finnes for å komme seg ut av cellen gjelder definitivt mest innsatte som ikke behersker norsk, som jeg føler ofte virker som de er mye mer «utenfor» systemet generelt, og også ofte virker som de ikke er helt innforstått med hvordan saken deres går. Mangel på tolk er noe man opplever er et ganske konstant problem.»

– Frivillig visitor i fengsel

Det varierende aktivitetstilbudet kan ha som konsekvens at de mest sårbare faller utenfor. En av de frivillige

Celler på rekke og rad i Oslo fengsel

Foto: Sol Sigurjonsdottir/Røde Kors

visitorene sier det slik, «*For de svakest innsatte er muligheten for kontakt med andre dårlig, og aktivitetstilbudet burde vært bedre.*» Likestillings og diskrimineringsombudet (2017) har betegnet situasjonen for utsatte grupper i fengsel som alvorlig. I tillegg til bruken av isolasjon trekkes det blant annet frem at aktivitetstilbud og arbeid ikke alltid er tilpasset til disse gruppene.¹⁴ Aktivitetstilbud er viktige for å oppleve mestring og lære noe nytt. En av de frivillige visitorene har erfart det slik «[...] Gjennom aktivitetene skjer det ofte at den innsatte «oppdager» nye evner /ny kompetanse, og at de får en styrket mestringsfølelse». Forskning viser at aktiviteter i fengselet er viktig for at de innsatte skal få være sammen med andre og fungere sosialt.¹⁵ Aktivitet er altså viktig for å forebygge isolasjon.

Erfaringer fra kriminalomsorgen viser også at det ofte er sårbare, hjelpetrevende, farlige eller innsatte med

alvorlige personlighetsforstyrrelser som er isolert eller utelukket fra fellesskapet, og som man derfor har utfordringer med å tilby sysselsetting og aktivisering.¹⁶ Gode, tilpassede aktivitetstilbud er derfor svært viktig å prioritere, spesielt for de mest utsatte innsatte.

Ikke nok folk på jobb

Visitorene viser til underbemanning som en forklaring på et manglende aktivitetstilbud. En visitor opplever bemanningstilbudet på følgende måte, «*Dårlig aktivitetstilbud, men ok mulighet for kontakt med andre mennesker når de IKKE er innlåst på cella. For lange perioder med innlåsing. Spesielt i perioder med lavere bemanning enn normalt [som] ferier, høytider*». Bemanningssituasjonen blir pekt på som en av de viktigste årsakene til den høye bruken av isolasjon i norske fengsler av både Sivilombudsmannen og Kriminalomsorgsdirektoratet.¹⁷

Antall ansatte på jobb kan også påvirke aktivitet gjennomført av Røde Kors, en visitor sier det slik, «*Vårt største problem for tiden er at vi ikke får gjennomført besøkene og andre aktiviteter pga. bemanningssituasjonen i fengselet.*» Underbemanning fører altså til at noen fengsler har utfordringer ved å ta i bruk et gratis, forebyggende og isolasjonsdempende tilbud som visitorer fra Røde Kors.

3.4

Den avgjørende menneskelige kontakten

«[Visitorene har en] Viktig funksjon for å bringe en stemme av normalitet inn i fengslene. Grusomt å være vitne til hvordan lange straffer/forvaring bryter ned mennesker.»

–*Frivillig visitor i fengsel*

De frivillige visitorene bidrar til medmenneskelig kontakt over tid, og det er stort mangfold i temaene mellom den frivillige visitoren og den innsatte. Det er livet her og nå, men også livets store spørsmål. Det er klager på mat, men også samtaler om savn og lengsel. Det er samtaler om forholdene i fengsel, og om fremtiden som venter utenfor murene. Visitorene ser ut til å være ventiler for stort og smått som de innsatte har behov for å luften. En visitor sier det slik “*Det er nok mest soningsforholdene. Den siste jeg besøkte (sist onsdag), satt på isolasjon uten å vite så mye om det. Dette var en ung gutt på [antall] år. Han har fått en lang dom på 13 år.*” En annen visitor beskriver hva samtalen handler om slik: “*Ensomhet. Savn av familien. Refleksjon over hvordan livet er/har blitt/skal bli. Drømmer om fremtiden.*”

De frivillige visitorene opplever besøkene hos innsatte som meningsfulle for både den innsatte og dem selv. De opplever at det at de er i fengselet som en nøytral part, som er der i kraft av å være et medmenneske, har en ekstra verdi. Visitorene har tid til å lytte, og beskriver seg selv som en stemme av normalitet. Møtene og gjensidigheten i dem trekkes frem, “*Når den innsatte tiner opp og blir fortrolig, blir vi likeverdige.*” En annen beskriver verdien av samtalen slik;

«Etter snart 30 år som visitor har jeg møtt mange forskjellige mennesker. Mange er svært ressursvake, hatt uheldig oppvekst og dessverre preget av rus som har ført til situasjoner som gjør at de sitter i fengsel. Alle har behov for å snakke med et menneske som er nøytral og som ikke er tilknyttet kriminalomsorgen.»

Maktforhold og kontakt

Maktforholdet i fengsel mellom innsatte og betjenter påvirker kvaliteten på den sosiale kontakten. Den menneskelige kontakten mellom innsatte og betjenter kan bli monoton og overfladisk, og dermed miste elementer som er viktige for helsen.¹⁸ Dette ser vi også kommer opp i samtaler med de frivillige visitorene. Noen av visitorene har beskrevet forholdet mellom de innsatte og betjentene som anstrengt. En beskrev det slik «[...] *frustrasjon med og over enkelte ansatte som etter den innsattes mening er «maktmennesker».*» Dette understreker behovet for menneskelig kontakt med andre innsatte, eller andre mennesker utenfra. Samtidig understreker det også behovet for å legge til rette for at kvaliteten på den sosiale kontakten mellom innsatte og ansatte prioriteres. Visitorene er inne på at manglende ansattressurser går ut over tiden som blir brukt på hver innsatt. En visitor sier det slik «[...] *Det at det er blitt færre ansatte i fengslene som gjør at ansatte har mindre tid på hver innsatt. Det øker opplevelsen av isolasjon. [...]*»

Anbefalinger

Basert på samtaler med innsatte i norske fengsler har frivillige visitorer i Røde Kors i denne rapporten delt innsikt om isolasjon i fengsel. Deres betraktninger, satt i sammenheng med forskning, viser at isolasjon har en alvorlig helsemessig konsekvens, og kan føre til avmakt og manglende tro på fremtiden. Manglende bemanning er en viktig årsak til både isolasjonspraksis og lite felleskapsaktiviteter. Funnene i denne rapporten gjør oss usikre på om kriminalomsorgen har rammer til å unngå unødvendig bruk av isolasjon, og om den kan levere et tilbud som ruster alle innsatte til et godt møte med samfunnet utenfor fengsel.

Røde Kors mener

- Norske fengsler må tilrettelegge for at innsatte i større grad får meningsfull menneskelig kontakt med innsatte, ansatte og eksterne aktører, både i form av fellesaktiviteter og én til én-kontakt.
- Det må settes av midler til å forhindre isolasjon av innsatte i norske fengsler. Et viktig tiltak er å sikre tilfredsstillende bemanning.
- Norsk lovgivning må være i tråd med anbefalte menneskerettslige minimumsstandarder om isolasjon. Lovgivningen bør inneholde en minimumsstandard for felleskap på 12 timer, og klare hjemler for bruk av isolasjon.
- De siste årene har det kommet en rekke viktige anbefalinger for å få ned bruken av isolasjon i norske fengsler.¹⁹ Stortingspolitikkerne har en avgjørende rolle i å påse at anbefalingene følges opp.

« Vi vet hva isolasjon etter kort tid gjør med oss som menneske. [Jeg] opplever dette som et ressursproblem i fengselet, og dermed blir det et politisk spørsmål. Ønsker vi at soningstiden ikke kun skal være straff, men også rehabilitering, er bruken av isolasjon et område det bør gjøres noe med. »

–Frivillig visitor i fengsel

Røde Kors' arbeid med mennesker i fengsel

Røde Kors-bevegelsen har over 140 års erfaring med å gjennomføre besøk i fengsel. I Norge har frivillige fra Røde Kors vært til stede i norske fengsler siden 1960 gjennom visitortjenesten.

Hvert år bidrar om lag 500 frivillige til å lette soningsforholdene for de innsatte gjennom samtaler og samvær. Mange innsatte har ingen andre i nærmeste familie eller venner som besøker dem.²⁰ Frivillige visitorer besøker innsatte i fengsel etter ønske fra den innsatte selv, og skal være en støtte for innsatte som trenger noen å snakke med. Gjennom tilbudet tilbys de innsatte meningsfull medmenneskelig kontakt både i form av én til én-samtaler og i form av ulike fellesaktiviteter. Besøkene varer i rundt én time og skal gjennomføres minimum hver 14. dag.

De seneste årene har Røde Kors også startet med beredskapsvisitorer som raskt kan besøke spesielt utsatte innsatte når fengselet melder om behov for det. Det er et tiltak som er satt i gang for å møte det økende behovet rundt utfordringene knyttet til isolasjon, som selvmordstanker. Røde Kors tilbyr også andre aktiviteter for innsatte i fengsel som den voldsforebyggende aktiviteten Gatemegling, leksehjelp og førstehjelpsundervisning.

Røde Kors besøker alle typer innsatte, men ønsker å prioritere de mest utsatte gruppene som innsatte i varetekt, isolerte innsatte, forvaringsdømte, utenlandske innsatte, psykisk syke innsatte og unge innsatte. Visitorene bidrar til å bedre muligheter for å øke de innsattes sosiale kompetanse, redusere soningsskader og bryte isolasjon for å begrense isolasjonsskader.

Hvem er de frivillige visitorene?

Det er en grundig prosess for å bli visitor for Røde Kors. Alle frivillige visitorer har gått igjennom et intervju, blitt vandelsjekket, fått opplæring og får tilbud om oppfølging underveis. Opplæringen er på minimum 24 timer og består av innføringskurs om Røde Kors med fokus på organisasjonens prinsipper, førstehjelpskurs, psykososialt førstehjelpskurs, visitorkurs samt sikkerhetsbrief i fengselet.

Retningslinjer for aktiviteten er utarbeidet i et samarbeid mellom kriminalomsorgen og Røde Kors. Besøkene skjer i en tidsavgrenset periode, og all kontakt mellom innsatt og den frivillige opphører i det den innsatte løslates eller overføres til et annet fengsel.

RØDE KORS VISITORTJENESTE

- Om lag 500 frivillige visitorer.
- Visitorer finnes i alle landets 37 fengsler.
- Består av én til én samtaler og ulike fellesaktiviteter.
- Grundig opplæring av frivillige, minimum 24 timer.
- Riksadvokaten har gitt Røde Kors tillatelse til å besøke innsatte i varetekt som er ilagt brev- og besøksforbud.

DEN INTERNASJONALE RØDE KORS-KOMITEEN (ICRC)

- Over 140 års erfaring med å besøke mennesker i fengsel
- Aktivitet i over 90 land og territorier i hele verden
- Har et spesielt mandat etter internasjonal humanitær rett til å besøke krigsfanger, men besøker også andre innsatte.

Kilde: ICRC detention work, why, where, who?

Vil du bli frivillig?
rodekors.no

Om undersøkelsen

Hvordan kan Røde Kors gjennom erfaringene til våre visitorer bidra til å kaste lys på isolasjonspraksisen i norske fengsler? Dette spørsmålet la grunnlaget for valgene vi har tatt rundt form på undersøkelsen og analysen.

Visitorene har et unikt innblikk i erfaringene til innsatte i norske fengsler. Mange av visitorene møter innsatte over lengre perioder. Noen har holdt på i flere år, mens andre er nye. De er vanlige folk som bruker deler av sin fritid til å møte mennesker som sitter i fengsel. Alle møtene er frivillig, både for den innsatte og visitoren. Høsten 2019 ble det sendt ut et skjema på e-post til de 423 frivillige visitorene som har registrert e-post adresse i Røde Kors sitt sentrale system. Totalt har 81 visitorer svart.

Utvalg og spørsmål

Visitorene ble invitert til å svare uavhengig av fartstid som frivillig. Det å være visitor samt å ha registrert e-postadresse hos Røde Kors, var de eneste utvalgs-kriteriene. Vi vet derfor ikke om de som har svart på undersøkelsen har opplevd flere hendelser de reagerer på enn de som ikke har svart, om de har sterkere meninger enn andre om hva de ser, eller et sterkere engasjement for frivilligheten og sin aktivitet. Vi vet heller ikke hvilken type fengsel de frivillige som har besvart besøker. Målet med å stille relativt åpne spørsmål slik som er gjort i denne undersøkelsen er å få rike beskrivelser som kan være med på å bidra til å bedre forstå ulike sider ved isolasjon som mennesker i norske fengsler utsettes for.

Følgende definisjon på isolasjon ble brukt «Med isolasjon mener vi at innsatte blir holdt adskilt fra andre innsatte og menneskelig kontakt blir redusert til et minimum.» Undersøkelsen var anonym, personinformasjon og annen taushetsbelagt informasjon som kan identifisere enkeltpersoner skulle ikke nevnes. Det sistnevnte kan ha påvirket hvor konkrete visitorene kunne være i svarene.

Spørsmålene var:

- 1 Hvilke tema er det som oftest kommer opp i samtalene med de innsatte?
- 2 Har bruk av isolasjon har vært et tema? Hvis ja, hva snakket dere om da?
- 3 Har du noen refleksjoner rundt bruk av isolasjon basert på dine erfaringer som visitor?
- 4 Hvordan opplever du aktivitetstilbudet og de innsattes mulighet for kontakt med andre mennesker?
- 5 Hvilken betydning opplever du at dine besøk har for de innsatte?
- 6 Er det noe annet du ønsker å dele fra dine erfaringer som visitor?

Analyse og funn

Svarene på utfordringene ble først kategorisert etter hovedtema, før de ble delt inn i undertemaer som beskrev essensen i tilbakemeldingene. I kategorisering og gjennomgang av svarene fra de frivillige visitorene har vi vektlagt å få frem både det mange ga tilbakemelding om og beskrev, men også trekke frem nyansene og berike vår kunnskap om temaet med de svarene som gir en annen type innsikt. Av de 81 som svarte på undersøkelsen hadde 40 isolasjon som tema i samtaler med innsatte, 37 hadde ikke hatt isolasjon som tema, og 4 var usikre eller svarte ikke på spørsmålet. Innsikten fra de frivillige visitorene må ikke leses som om den sier noe om omfanget av ulike praksiser, det gir ikke denne undersøkelsen grunnlag for, og er heller ikke målet med undersøkelsen. I den grad slik informasjon finnes er den referert til i andre deler av rapporten. Kombinasjonene av forskning og visitorenes stemmer reflekteres i rapportens hovedpoeng.

- 1 Straffegjennomføringsloven § 3, Meld. St. 37 (2007 – 2008) *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn og Meld. St. 12 (2014–2015) Melding til Stortinget Utviklingsplan for kapasitet i kriminalomsorgen*
- 2 Sivilombudsmannen (2019) Særskilt melding til Stortinget om isolasjon og mangel på menneskelig kontakt i norske fengsler. Dokument 4:3 2018/19 og Tiltaksplan for forebygging av isolasjon i kriminalomsorgen. Anbefalinger fra arbeidsgruppe oppnevnt av Kriminalomsorgsdirektoratet. Avgitt mai 2019.
- 3 Se blant annet "Concluding observations on the eight periodic report of Norway" Committee against Torture, juni 2018, særlig punkt 17–18, "Report to the Norwegian Government on the visit to Norway carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment og Punishment from 28 May to 5 June 2018", s. 33, samt Sivilombudsmannen (2019) Særskilt melding til Stortinget om isolasjon og mangel på menneskelig kontakt i norske fengsler. Dokument 4:3 2018/19
- 4 Kriminalomsorgens årsrapport for 2018.s 4 hentet fra: www.kriminalomsorgen.no/statistikk-og-noekkeltall.237902.no.html
- 5 Sivilombudsmannen (2019) *Særskilt melding til Stortinget om isolasjon og mangel på menneskelig kontakt i norske fengsler*. Dokument 4:3 2018/19 s. 38 og «Tiltaksplan for forebygging av isolasjon i kriminalomsorgen». Anbefalinger fra arbeidsgruppe oppnevnt av Kriminalomsorgsdirektoratet, mai 2019
- 6 Tiltaksplan for forebygging av isolasjon i kriminalomsorgen. Anbefalinger fra arbeidsgruppe oppnevnt av Kriminalomsorgsdirektoratet, mai 2019.
- 7 Dom fra Sogn og Fjordane tingrett 16. juli 2019 (TSOFT-2018-164558), dom fra Bergen tingrett 26. juni 2019 (TBERG-2018-153795-2)
- 8 Helsedirektoratet (2013), Helse- og omsorgstjenester til innsatte i fengsel, Veileder, oppdater 2016IS-1971, s.44
- 9 Se blant annet; Utdrag fra Marianne Teiglands, Psykologspesialist ved Oslo universitetssykehus og leder for Fengselspsykiatrisk poliklinikk ved Oslo Fengsel, uttalelser om skadevirkninger av isolasjon, s. 11 i tiltaksplan for forebygging av isolasjon i kriminalomsorgen. Anbefalinger fra arbeidsgruppe oppnevnt av Kriminalomsorgsdirektoratet. Avgitt mai 2019., Smith et al. (2013) Isolasjon i skandinaviske fengsler, Skandinavisk praksis og etablering av et skandinavisk isolasjonsnettverk, Kritisk Juss (39) s.170–191
- 10 Cramer, V. (2014) Forekomst av psykiske lidelser hos domfelte i norske fengsler, Kompetansesenter for sikkerhets-, fengsels- og rettspsykiatri Helseregion Sør-Øst, Oslo
- 11 Statistisk sentralbyrå (2014) Innsattes levekår 2014, Før, under og etter soning. Rapporter 2015/47.
- 12 Sivilombudsmannen (2019) Særskilt melding til Stortinget om isolasjon og mangel på menneskelig kontakt i norske fengsler. Dokument 4:3 2018/19 s.54 og s. 82 og Shalev, S. (2008) «A sourcebook on solitary confinement” ss.18–19.
- 13 Benight, C.C. & Bandura, A. (2004). Social cognitive theory of posttraumatic recovery: the role of perceived self-efficacy. Behavior Research and Therapy, 42, 1129-1148. og Sivilombudsmannen (2019) Særskilt melding til Stortinget om isolasjon og mangel på menneskelig kontakt i norske fengsler. Dokument 4:3 2018/19
- 14 Likestillings og diskrimineringsombudet (2017) Innsatt og utsatt- rapport om soningsforholdene til utsatte grupper i fengsel.
- 15 Lien og Olsen (2008), Like sikkert som snø- arbeidstrening som en del av soning. Nordlandsforskning. NF-rapport nr. 6/2008
- 16 Tiltaksplan for forebygging av isolasjon i kriminalomsorgen. Anbefalinger fra arbeidsgruppe oppnevnt av Kriminalomsorgsdirektoratet. Avgitt mai 2019.
- 17 Sivilombudsmannen (2019) Særskilt melding til Stortinget om isolasjon og mangel på menneskelig kontakt i norske fengsler. Dokument 4:3 2018/19 og Tiltaksplan for forebygging av isolasjon i kriminalomsorgen. Anbefalinger fra arbeidsgruppe oppnevnt av Kriminalomsorgsdirektoratet. Avgitt mai 2019.
- 18 Sivilombudsmannen (2019) *Særskilt melding til Stortinget om isolasjon og mangel på menneskelig kontakt i norske fengsler*. Dokument 4:3 2018/19 S.24
- 19 Sivilombudsmannen (2019) Særskilt melding til Stortinget om isolasjon og mangel på menneskelig kontakt i norske fengsler. Dokument 4:3 2018/19 og Tiltaksplan for forebygging av isolasjon i kriminalomsorgen. Anbefalinger fra arbeidsgruppe oppnevnt av Kriminalomsorgsdirektoratet. Avgitt mai 2019
- 20 Statistisk sentralbyrå (2014) Innsattes levekår 2014, Før, under og etter soning. Rapporter 2015/47.

